

СТАНОВИЩЕ БОЛГАРСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ УКРАЇНИ В 20-Х – НА ПОЧАТКУ 30-Х РР. ХХ СТ. (ЗА ФОНДАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

В. В. Турков

Турков, В. В. Становище болгарської національної меншини України в 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. (за фондами Державного архіву Харківської області)

Державний архів Харківської області (ДАХО) має колекцію документів з історії болгарської національної меншини України міжвоєнного періоду. Йдеться про постанови, розпорядження вищих та місцевих органів влади, відображені у протоколах засідань, резолюціях, звітах, планах, листуванні, наказах, які дозволяють висвітлити особливості соціально-економічного та культурно-освітнього життя болгарського населення України в 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: архівні установи, болгары, радянська влада, національна політика.

Турков, В. В. Положение болгарского национального меньшинства Украины в 20-х – в начале 30-х гг. ХХ ст. (по фондам Государственного архива Харьковской области)

Государственный архив Харьковской области (ГАХО) содержит коллекцию документов по истории болгарского национального меньшинства межвоенного периода. Речь идет о постановлениях, распоряжениях высших и местных органов власти, отраженные в протоколах заседаний, резолюциях, отчетах, планах, переписке, приказах, которые позволяют осветить некоторые особенности социально-экономической и культурно-просветительской жизни болгарского населения Украины в 20-х – начале 30-х гг. ХХ ст.

Ключевые слова: архивные учреждения, болгары, советская власть, национальная политика.

Turkov, V. V. The Status of Bulgarian national minority in Ukraine in 20s – the beginning of 30s of 20th c. (the funds of Kharkov Region State Archive)

Kharkov Region State Archive contains the number of documents dealing with the history of Bulgarian national minority of the interwar period. The matter concerns the decrees, orders of the highest and local authorities that are reflected in the journals, resolutions, reports, plans, correspondence and orders. On the basis of this range of documents the peculiarities of social, economical and cultural life of Bulgarian minority in Ukraine in 20s – the beginning of 30s of 20th c. analyzed in this article.

Keywords: archive, the Bulgarian, soviet government, national politics.

Становище болгарської національної меншини України в 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. знайшло своє віддзеркалення у працях О. П. Даниленка¹, М. Д. Дихана², М. А. Журби³, М. В. Знаменської⁴, В. Калоянова⁵, А. І. Кіссе⁶, Я. В. Комар⁷, В. В. Міткова⁸, І. С. Міронової⁹, В. В. Павленко¹⁰, Л. О. Пашковського¹¹, Л. Рябошапка¹², М. Г. Станчева¹³, Б. В. Черка¹⁴, Л. Д. Якубової¹⁵. Статті та монографії перелічених авторів базуються на матеріалах Центрального державного архіву вищих органів влади і управління, Центрального державного архіву громадських об'єднань, Галузевого державного архіву Служби безпеки України, Державних архівів Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Миколаївської, Одеської областей, а також архівних установ Молдови, Болгарії та Російської Федерації. Водночас поза увагою дослідників залишилися документи Державного архіву Харківської області (ДАХО), що поглиблюють наше уявлення про становище болгар України з огляду на те, що до 1934 р. Харків був столицею республіки.

Зокрема, виявлені в фондах ДАХО документи дають змогу висвітлити особливості соціально-економічного та культурно-освітнього життя болгарської національної меншини України у 20-ті – на початку 30-х рр. ХХ ст. Про це свідчать постанови, розпорядження вищих та місцевих органів влади, які знайшли своє відображення у протоколах засідань, звітах, планах, листуванні, наказах, що розкривають діяльність Харківського виконавчого комітету робітничих, селянських та червоноармійських депутатів (ф. Р-203), Харківського окружного виконавчого комітету Ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів (ф. Р-845), Виконавчого комітету Харківської міської ради (ф. Р-408), Статистичного бюро Харківського окружного виконавчого комітету рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів (ф. Р-948).

Всі вище перераховані органи центральної та місцевої влади брали активну участь у вирішенні різноманітних проблем, з якими стикались представники різних етнічних груп населення міста Харкова, у тому числі болгар, на початковому етапі радянського будівництва на території УСРР.

Аналізуючи документи ДАХО передусім варто звернути увагу на економічне становище болгар-городників, господарства яких знаходилися у передмісті Харкова. У фонді Статистичного бюро Харківського окружного виконавчого комітету рад робочих селянських і червоноармійських депутатів (Р-948) містяться «Карточки по обстеженню господарств не крест'янського типу», котрі дають змогу проаналізувати структуру, господарський потенціал 7 артільей болгар – городників, що були створені протягом 1923–1924 рр. Зокрема, у «1-й болгарській артілі», заснованій у 1923 р., налічувалося 16 осіб, із них працездатних віком від 16-ти до 60 років виявилось всього 7 осіб. Артіль мала у своєму розпорядженні 2 однолемішних плуга, 1 букарь, 2 борони, 1 культиватор, 1 соломорізку, 2 вози на залізній ході, 1 – на дерев'яній. Болгари обробляли 11,75 десятин землі. В їхньому господарстві також налічувалося 3 коней, 6 корів, 2 телят, 2 свині, 25 курей та півнів. Артіль засівала озимим житом 3 десятини землі, озимію пшеницею 3 десятини, ячменем – 1 десятину, вівсом – 1 десятину, просом – 1 десятину, картоплею – 0,5 десятин, травами – 1 десятину¹⁶.

Більш різноманітні за своїм характером архівні документи містяться у фонді Харківського окружного виконавчого комітету Ради робочих, селянських та червоноармійських депутатів (Р-845). У даному випадку йдеться про копії протоколів Центральної комісії у справах національних меншостей (ЦКНМ) при ВУЦВК. Документи цього фонду висвітлюють питання стосовно заходів влади щодо об'єднання Ботєвського та Коларовського болгарських національних районів, а також містять заяву болгар-городників Сталінської округи про позбавлення їх виборчих прав. Серед документів фонду привернув увагу проект Мелітопольської окружної Адміністративно-територіальної комісії (АТК) про відокремлення Романівського та Цареводарівського болгарських національних районів, а також проект резолюції на доповідь члена ЦКНМ Планінського про проведення обстеження нацменрботи в Одеській, Першотравневій округах та Автономної Молдавської СРР, про видання мовами нацменшин Конституції УСРР 1929 р.¹⁷

Фонд Р-845 містить документи, які розкривають дії влади, спрямовані на припинення діяльності артільей болгар-городників Харківської округи. Зокрема скаргу болгар, датовану початком 1929 р., що була спрямована на Комісію у справах національних меншин при Харківському окружному виконавчому комітеті. У цій скарзі болгарі піднімають питання про безпідставне припинення орендних відносин з боку місцевої влади¹⁸.

Матеріали фонду також представляють науковий інтерес для дослідників-урбаністів. Мова йде про документи, котрий висвітлюють кількісний склад населення міста Харкова на 1 січня 1923 року. Зокрема, працівниками Харківського окружного виконавчого комітету було підраховано, що у місті Харкові проживає наступна кількість представників різних етнічних груп: росіян – 107 172 осіб, українців – 119 407 осіб, євреїв – 64 133 особи, поляків – 5 256 осіб, німців – 1931, латишів – 1642 особи, білорусів – 1284 особи, болгар – 75 осіб, татар – 1121 особа¹⁹.

Більш детальний аналіз національного складу міста Харкова міститься у звіті про діяльність Комісії у справах національних меншин при Харківському окружному виконавчому комітеті рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів за період з 15 березня по 1 грудня 1927 р.: «...среди населения г. Харькова с числом 410 000 человек, население нацменьшинств, кроме русского, составляет 25%, которые распределяются следующим образом: евреев 81 121 человек, поляков – 5700, армян – 3600, немцев – 2300, латышей – 1800, татар – 1700, литовцев – 600, греков – 500, ассирийцев – 200, персов – 400, караимцев – 185, эстонцев – 325, цыган – 135, болгар – 115, чехов – 150, китайцев – 85, корейцев – 50, венгерцев – 92»²⁰.

У фонді Виконавчого комітету Харківської міської ради Р-408 містяться матеріали, що дозволяють проаналізувати роботу нацменсектору Харківського газетного технікуму²¹, діяльність Центрвидату щодо забезпечення болгарських шкіл підручниками на рідній мові²². Матеріали фонду дають змогу ознайомитися з роботою Балканського клубу, робітники якого проводили культурно-освітню роботу у середовищі вихідців із балканських країн, що проживали у Харкові²³.

Документи вищезазначеного фонду допомагають простежити долю господарств болгар-городників, які діяли у передмісті Харкова з початку 20-х рр. ХХ ст. Про це свідчить довідка Харківської міської ради від липня 1931 р. «Про перебіг постачання городиню м. Харкова». У документі зазначається: «...Хаторг не підготувався як слід до постачання городиню...; Хаторг має прикріплені радгоспи, що повинні постачати його городиню... місцеві організації не завжди стають на допомогу радгоспам і колгоспам в обробці городини. Так, наприклад, Мало-Данилівська сільрада не дала дозволу болгарській артіль на найм робочих рук, мотивуючи тим, що артіль все повинна обробляти власними руками, через що затрималась доставка городини для Хаторгу»²⁴.

Короткий аналіз наведених матеріалів свідчить, що фонди Державного архіву Харківської області містять певну інформацію, за допомогою якої можна деталізувати особливості соціально-економічного та культурно-освітнього життя болгарської національної меншини України у 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст.

¹ Даниленко, О. П. Етнічні групи півдня України: економічне та соціально-політичне становище на початку 20-х рр. ХХ ст. К.: Ін-т історії АН України, 1993, 58 с.; Даниленко, О. П. Ліквідація неписьменності серед національних меншостей півдня України в 20-х рр. ХХ ст. // Український історичний журнал. – 1999. – № 3. – С. 74–88.

² Дихан, М. Д. Болгар-політемігранти у соціалістичному будівництві на Україні в 1924–1929 рр. К.: Вид-во Київського університету, 1973, 158 с.; Дихан, М. Д. Болгарските национални райони в Украина през 20–30-те години. Кратък исторически очерк. Одеса: «Маяк», 2004, 144 с.

³ Журба, М. А. Громадські об'єднання радянського села і національні меншини України (20–30-ті рр. ХХ ст.). К.: Вид-во НПУ ім. Н. П. Драгоманова, 2002, 156 с.; Журба, М. А. Радянські громадські організації національних меншин УСРР в умовах НЕПУ // Київська старовина. – 2000. – № 5. – С. 137–144.

⁴ Знаменська, М. В. З історії культурно-освітньої роботи болгар України (20-ті – 30-ті роки) // Розбудова держави. – 1994. – № 1. – С. 16–20.

⁵ Колоянов, В. Болгарската просвета през 20-те и 30-те години на ХХ век. София: Изд. «Софтрейд», 2005. 158 с.

⁶ Киссе, А. І. Відродження болгар України. Нариси. Одеса: Вид-во «Optimum», 2006, 288 с.

⁷ Комар, Я. В. Дисперсні групи болгар Приазов'я за доби радянської державності: дис. ... канд. іст. наук. Горлівка, 2011, 261 с.

⁸ Митков, В. В. Голгофа болгар Таврії: анатомія репресій (1920-е – 1940-е годы). Запорозжє: Тандем-У, 2009, 244 с.

⁹ Міронова, І. С. Розвиток освіти та культури болгарського населення України в 20–30-ті роки ХХ століття // Історія. Етнографія. Нові дослідження. ІV Миколаївська обласна краєзнавча конференція / Гол. ред. М. М. Шитюк. Миколаїв, 2002, с. 244–248.

¹⁰ Павленко, В. В. Болгари в Україні 20–30-ті роки // Українська діаспора. – 1993. – № 4. – С. 132–149; Павленко, В. В. Болгари в Україні // Віче. – 1995. – № 7. – С. 115–126; Павленко, В. Українсько-болгарські взаємини 1918–1939 рр. К.: Інститут історії НАН України, 1995, 224 с.

¹¹ Пашковський, Л. О. Роль болгарської політичної еміграції у розвитку культурних зв'язків між СРСР і Болгарією в 20–30 роках // Питання історії народів СРСР. – Вип. 8. – X, 1969. – С. 172–176.

¹² Рябошапка, Л. Правове становище національних меншин в Україні (1917–2000): Монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001, 484 с.

¹³ Станчев, М. Д-р Кръстьо Раковски – държавник, политик, дипломат. София: АИ «Марин Дринов», 2004. 314 с.

¹⁴ Чирко, Б. В. Національні меншини в Україні (20–30 роки ХХ століття). К.: «Асоціація Україна», 1995, 215 с.; Чирко, Б. В. Національні меншості на Україні в 20–30 рр. ХХ ст. // Український історичний журнал. – 1990. – № 1. – С. 51–64; Чирко, Б. В. Національні меншості на Україні у 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. (Огляд документів ЦДАЖР УРСР) // Архіву України. – 1980. – № 1. – С. 28–33.

¹⁵ Якубова, Л. Д. Етнічні меншості УСРР у 20-ті – першій половині 30-их років ХХ ст.: історіографія та джерела дослідження. К.: Ін-т історії України НАН України, 2006, 170 с.; Якубова, Л. Д. Етнічні меншості УСРР у першій половині 20-х років ХХ ст. К.: Ін-т історії України НАН України, 2002, 188 с.; Якубова, Л. Д. Національно-культурне життя етнічних меншостей України (20–30-ті роки): коренізація і денационалізація // Український історичний журнал. – 1998. – № 6. – С. 22–36; Якубова, Л. Д. Повсякденне життя етнічних меншостей радянської України у міжвоєнну добу. К.: Ін-т історії України НАН України, 2011, 339 с.; Якубова, Л. Д. Соціально-економічне становище етнічних меншин в УСРР (20-ті – початок 30-их років ХХ ст.). К.: Ін-т історії України НАН України, 2004, 456 с.

¹⁶ Державний архів Харківської області (далі – ДАХО), ф. Р-948, оп. 2, спр. 14, арк. 92.

¹⁷ ДАХО, ф. Р-845, оп. 3, спр. 2003, арк. 30.

¹⁸ ДАХО, ф. Р-845, оп. 3, спр. 1689, арк. 145.

¹⁹ ДАХО, ф. Р-845, оп. 2, спр. 696, арк. 5.

²⁰ ДАХО, ф. Р-845, оп. 3, спр. 1975, арк. 9.

²¹ ДАХО, ф. Р-408, оп. 4, спр. 2637, арк. 189.

²² ДАХО, ф. Р-408, оп. 4, спр. 2628, арк. 3.

²³ ДАХО, ф. Р-408, оп. 4, спр. 2638, арк. 82–83.

²⁴ ДАХО, ф. Р-408, оп. 4, спр. 2640, арк. 80–81.